

Статті

Марія ВАВРУХ

ГРАФІЧНЕ МИСТЕЦТВО БОГДАНА СОРОКИ

Maria VAVRUKH. On Bohdan Soroka's Graphical Art.

Напевно в середовищі сучасних львівських художників важко знайти особистість, яка б так самовіддано, з ранку до вечора, віддавалась мистецтву. А пояснення такої вірності творчому процесу, за словами самого графіка Богдана Сороки, є у тому, що йому завжди цікаво займатись тим, що стало справою його життя. Художник пройшов у мистецтві доволі довгий і цікавий шлях, його графічні твори знають в Україні, вони експонувались у галереях та виставкових залах Європи та Америки. Із перших творчих експериментів художника бачимо, що мислить він тематичними циклами чи серіями: спочатку його захоплюють поганські боги, пізніше він у полоні вражень від історичного минулого України, вагоме місце у його творчості посідають українські традиції.

Богдан Сорока у свої молоді роки спілкувався із Стефанією Гєбус-Баранецькою, завдяки їй захопився екслібрисом, часом із художницею був на пленері в Косові, з Вірою Свенціцькою час від часу ходив на консультації з композиції до Олени Кульчицької. Попри те були теплі родинні стосунки із Аріадною Труш, часто відвідував будинок Івана Труша, все це разом залишилось незабутніми споминами і було тим першим середовищем поза родиною, що формувало його свідомість, впливало на естетичні смаки та вподобання. Мистецьку освіту здобував у Львівському державному інституті прикладного та декоративного мистецтва на факультеті кераміки, проте після його закінчення у 1964 р. залишились не найкращі враження і тому довгий час не міг себе знайти, визначитись, якою дорогою йти в мистецтво.

Ще з поч. 1960-их рр. молода генерація митців та науковців у Львові, що пробувала інакше подивитись на світ, задумувалась не лише про минуле і сучасне, а й про майбутнє України, стала інтелектуальною опозицією, яку за часом свого становлення та діяльності названо шістдесятниками. Мати свою позицію Богданові Сороці допомагала родинна традиція служіння вищим ідеалам народу та непокори тоталітарному режимові. І тому його друзями у той час були Ігор та Ірина Калинці, В'ячеслав Чорновіл, Стефанія Шабатура, брати Михайло, Микола та Богдан Горині, Ярослав Лемик, Михайло Осадчий та інші.

Богдан Сорока. 1968 р.

1969 р. для графіка Богдана Сороки був знаковим, бо у ньому відбулось багато особливо важливих подій у його житті. Одна із таких подій вирішила його мистецьку долю і вибраний шлях та напрямок в мистецтві. У статті, на основі спогадів художника, хочеться відтворити із найбільшою достовірністю події цього часу.

На початку лютого 1969 р. Богдан Сорока мав їхати до Києва. Про поїздку довідався В'ячеслав Чорновіл і передав йому деякі папери самвидаву для Івана Світличного, одного із лідерів ру-

ху шістдесятників. Просто з поїзда він прийшов до Світличних, де вперше зустрівся із Іваном та його дружиною Льолею. У них Богдан Сорока зупинився на кілька днів, впродовж яких ознайомлювався із самвидавом, багатю бібліотекою Світличних. Хоча квартира Світличних була маленькою, всього дві кімнатки, заповнені книжками, рукописами, графікою та керамікою Галини Севрук, але вона завжди була гостинно відкрита для однодумців. Серед іншого Іван Світличний показав Богданові Сороці збірку віршів Ігоря Калинця “Відчинення вертепу” і сказав, що ця збірка готується до друку на Заході і було б добре зробити до неї ілюстрації. І виконати їх він запропонував Богданові Сороці, знаючи, що він має мистецькі зацікавлення та відповідну освіту. Така пропозиція збентежила митця, бо ніколи серйозно не займався графікою, навіть не уявляв собі, що зможе робити якісь ілюстрації. Але взявся читати поезію Калинця, вірші його захопили, відкрився цілий світ цікавих образів, про які ніколи не думав і не знав. Все так збуджувало уяву, що не думати про композиції він уже не міг. Ще на прощання Іван попросив зробити йому екслібрис і показав, який йому виконала Галина Севрук.

Завдання, отримане від Івана Світличного, митцеві видалось дуже відповідальним і він намагався його сумлінно виконати. В уяві молодого художника “крутилися” поганські боги, в кераміці Галини Севрук, він мав велике бажання зробити цілий Пантеон, намагаючись уявити собі як вони виглядали, якими були. Перше, за що взявся – почав збирати хоч якийсь історичний матеріал. Лопомагала Леся Крип’якевич, яка показала 12 репродукцій гравюр із поганськими богами польського графіка Станіслава Якубовського, в якого вони були створені у вигляді польської шляхти. Працював і у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника, де було багато досліджень на цю тему, але всі вони видались митцеві якимись аж надто плутаними. Згодом художник поїхав до Києва проконсультуватися з Михайлом Браїчевським, істориком, відомим тим, що написав статтю “Воз’єднання чи приєднання”. Але він не особливо йому допоміг, бо як насправді виглядали слов’янські поганські боги і йому було невідомо: “справжнім” є Збручанський ідол, ще збереглося кілька імен богів, решта – припущення та легенди. Ще була розмова із Валентином Мо-

розом, що зацітував Лесю Українку, яка писала, що “це не мої боги”, коли побачила поганського бога, створеного молодим ще тоді російським скульптором Коненковим. Зібрані по краплинах художником відомості про поганських богів дали йому можливість констатувати, що українські поганські боги були добрі, їх не боялися і на них можна було насварити, якщо вони щось зробили не так. Цей цикл було названо “Українська міфологія”. Із розповідей художника довідуємось, що ці гравюри потрапили на Захід, художник передав їх Вірі Вовк, що перебувала тоді у Києві, і вона їх перевезла.

Богдан Сорока. Топлення морени. З циклу “Фольклорні мотиви”. 1968. Ліногравюра.

У 1969 р. вперше ці гравюри, як цикл “Фольклорні мотиви”, були виставлені на виставці-продажу у Львівському музеї українського мистецтва. Ця мистецька акція була організована львівськими митцями, з метою зібрати кошти у фонд добудови приміщення музею, так необхідного для збереження унікальної колекції ікон, що роками нищились у Вірменському соборі у Львові.

Вже 1970 р. у Брюсселі вийшла книжка Ігоря Калинця “Поезії з України” з гравюрами Богдана Сороки. Насправді книжку видали в Лондоні, але з метою конспірації у вихідних даних подавалося м. Брюссель. У передмові було зазначено, що “друкуємо цю книжку без відома і без дозволу поета і художника. Робимо це з двох причин: щоб врятувати для української культури ви-

сокоякісний вклад поетично-мистецької творчості молодого покоління, та, щоб культурні кола світу дізналися, якої якості і якого змісту українську культурну творчість придушують окупанти України...”¹.

На поч. 1970-их рр. у мистецькому житті України сталась ще одна резонансна подія, а саме у лютому 1971 р. у Філадельфії, а у квітні в Нью-Йорку та згодом ще й у Клівленді відбулась виставка під назвою “Сучасна графіка України”, де було представлено серед великої кількості творів українських художників і 16 ліноритів та декілька екслібрисів Богдана Сороки. Організована виставка мала позитивні наслідки: весною, завдяки старанням митрополита Мстислава Скрипника, побачило світ видання “Книжковий знак шестидесятників”. Згодом книжку в подарунок отримав і Богдан Сорока, у ній репродуковалось п’ять його екслібрисів. А екслібрис Івана Світличного прикрашував обкладинку видання.

Влада у Києві прореагувала на цю подію аж за рік. В січні 1972 р. у газеті “Культура і Життя” під статтею “Нечистими руками” підписалися художники Т.Яблонська, В.Касіян, М.Дерегус, М.Глушенко та О.Губарев, висловлюючи свій протест організованим виставкам. Не забарились із реакцією і у Львові. 4 січня 1972 р. відбулися закриті розширені партійні збори Спілки художників. Як стало відомо із протоколів зборів комуністи досить уваги присвятили особисто молодому графікові Богданові Сороці. Наведемо фрагменти деяких виступів партійних чиновників:

“Художник Гуторов І.Ф. – ...Відсутність контролю за діяльністю окремих художників, моральне лице яких далеко не оприділене, привело до того, що як результат Сорока, випускник нашого ВУЗу, вихований в радянському ВУЗі, став на шлях спілкування з нашим ідейним ворогом.

Константінова В.І. – зав. відділом пропаганди Львівського міськкому партії – ...Правління повинно виховувати непримиренність до аполітичності, треба давати гостру оцінку діяльності Сороки і інших, що ведуть на манівці в цілому творчий колектив Львівської організації Спілки художників.

Курило К.П. – художник – ...Зробити все для того, щоб постійний вплив на всю роботу комбі-

нату зробив неможливим ні підпільну діяльність Сороки, ні того прискорбного факту, що бездіяльність, мілкотем’я в творчості окремих митців дали можливість нашим ворогам використати їх твори в своїх провокаційних цілях.

Висоцький В.М. – інструктор обкому партії – ...Творчість Сороки – перуни, дашбоги і інше – захвалювалися, всяко підтримувалися окремими нездоровими тенденціями в Спілці” (Подано мовою оригіналу)².

12 січня зранку, цього ж року, Львовом пролетіла звістка про масові політичні арешти в Україні. Серед інших були арештовані львів’яни Ірина Калинець, Михайло Осадчий, В’ячеслав Чорновіл, Стефанія Шабатура. Таким чином відлига закінчилася, наступили інші часи. За кілька днів після арештів місцева влада почала реагувати і на виставку в Нью-Йорку та інших містах США, а також на події, пов’язані з арештами у Львові, зокрема, художниці Стефанії Шабатури.

23 січня 1972 р. у газеті “Вільна Україна” появилася стаття із назвою “Дещо про “німі твори” і галасливих коментаторів” з підзаголовком: “З приводу виставки української графіки в Нью-Йорку”. Під статтею підписалися цілий ряд львівських митців, хоч деякі з них до виставки не мали ніякого відношення і їхніх творів там не було. Хочеться виділити окремих фрагмент: “...ми радянські митці, як і весь наш народ, виховані, загартовані й згуртовані навколо рідної Комуністичної партії, пильно стоїмо на сторожі своїх соціалістичних здобутків. Будь-яких встрявань у наші справи не допустимо. І тому ми, львівські митці, ім’я і твори яких націоналістичні пройдисвіти намагалися використати в своїх брудних політичних цілях, з обуренням тавруємо їх ганебну зрадницьку спробу. Як автори праць ми категорично відмежовуємося від вас панство “митці”, і складаємо свій рішучий протест. Ми нікому не дозволимо повертати наші твори вістрям проти рідного народу, проти священної дружби українського, російського та інших народів нашої неосяжної Вітчизни, проти соціалізму, проти рідної партії. Воно – гостре, непримиренне, як і все радянське мистецтво, – спрямоване проти ворогів українського народу, проти таких “благодійників”, як організатори згаданої виставки в

¹Калинець І. Поезії з України.– Брюссель, 1970.

²ДАЛО.– Ф. П-4810.

Нью-Йорку. Не забувайте цього, панове безбаченки, і не лізьте з своїми брудними чобітьми в нашу світлу хату, в наш храм мистецтва...”

Богдана Сороку не вдалось осудити публічно на спілчанських зборах, бо він на них не прийшов, і під вище згадану статтю не підписався, тому вирішили це зробити в Художньо-виробничому комбінаті, де в монументальному цеху на той час він працював. Ще після закінчення інституту була створена бригада із його однокурсників Богдана Сойки, Євгена Безніска, Миколи Кристопчака, Миколи Андрущенка, в якій бригадиром був вже досвідчений майстер Володимир Патик. Кілька місяців в році, переважно в теплий період виїжджали виконувати замовлення – викладали переважно мозаїку, рідше виконували розписи, а взимку робили проекти та займалися творчістю. Географія поїздок була досить широкою – об’їздили Крим і Кавказ, Молдавію і Білорусію. Працювали і у Львові та на курортах Львівщини. Отже викликав Богдана Сороку тодішній директор тов. Шпартак і сказав, що будуть збори і щоб він обов’язково прийшов. Митець відразу зрозумів чому його присутність обов’язкова. На зборах було мало людей, це переважно старші художники оформительського цеху, та за його висловом, пару кагебістів. З монументального цеху майже нікого не було, бо вже знали, що буде відбуватись, то вирішили краще не брати в цьому участі. Директор став і повідомив присутніх, що “в Нью-Йорку відбулася виставка української графіки і там були роботи працівника комбінату художника Богдана Сороки. Цю виставку організували ворожі нам сили з метою осквернити наш радянський устрій, що це політична провокація...”, згадував художник. Потім виступила начальник цеху тов. Мерзлякова і засудила “ворожі дії митця”, сказавши, що це ганьба для цеху, і взагалі, як це сталося, що роботи потрапили за кордон. Після цього директор дав Богданові Сороці слово, який відповів, що “робіт своїх на виставку не посилав, ці роботи не є якісь підклимні, ворожі, вони виставлялись на наших виставках. Гравюри, що були виставлені в Нью-Йорку, виставлялись на продаж у Львівському музеї українського мистецтва, багатьом я дарував, а якщо хтось хотів купити, то я дуже радо продавав, а хто з Вас повівся би інакше? А тепер кого я маю засуджувати? В наших га-

зетах я не читав жодних наклепницьких статей, то кому я маю давати відсіч. Крім розмов я не маю жодної конкретної інформації”. Після цього виступили ще декілька працівників комбінату, висловивши думку, що не добре, що була виставка за кордоном, але Богдан Сорока не такий вже і безнадійний. Наприкінці виступив парторг тов. Курило і сказав, що “висновки будуть зроблені, а з митцем потрібно працювати”. Як пізніше виявилось, йому заборонили виїжджати у відрядження і тим самим не пускали на роботу, обмеживши коло спілкування. Дали місце в оформительському цеху, щоб бачити і контролювати чим він займається. Це тривало рік.

Богдан Сорока. Святий. 1969. Ліногравюра.

Далі події розвивалися доволі драматично – почались обшуки в помешканнях, після зимових арештів могли бути і наступні. Тривога була у багатьох, Сорока з Калинцем почали обговорювати свою поведінку на слідстві у випадку арешту. Ігор Калинець дотримувався переконання, що повинні гідно протиставитися і ясно задекларувати свою позицію незгоди з існуючою системою. Богдан Сорока ж вважав, що слідство в ізоляторі КГБ – це не дискусійний клуб, що необхідно захищатися і заперечувати все, що можливо заперечити, тим самим не полегшувати роботи слідчим, а утруднювати її. Так вчив його батько, Михайло Сорока. На кінець разом прийшли згоди, що збірку “Поезії з України” видали без їхнього на те дозволу.

Відчуття Богдана Сороки його не підвело: 8 серпня 1972 р. вранці до нього прийшли з обшуком. Запропонували видати добровільно графіку, яка була надрукована в книжці “Поезії з України”, художник її віддав. Рилися цілий день, нічого особливого не знайшли, бо до їх візиту художник вже давно підготувався. Все, що могли вилучити виніс з дому, навіть Українську Загальну Енциклопедію в трьох томах, видану перед війною, бо знав, що її забирають при обшуку. Закінчили ввечері. В протоколі обшуку написали, що були знайдені і вилучені документи антирадянського змісту. А такими виявилися: графіка Богдана Сороки, яку він власноручно їм віддав, пустий конверт, адресований йому від Івана Дзюби, поштівка від Віри Вовк, мапа Третього рейху, каталог з виставки в Канаді, декілька фотографій і вірші, присвячені дочці Соломії, прислані із Мордовії, з табору.

11 серпня обшук проводили в Ігоря Калинця. Про події цього дня згадує Богдан Сорока: “У цей день я кілька разів дзвонив до Ігоря і завжди відповідав незнайомий голос. Я зрозумів, що там обшук і пішов подивитись, що вони там роблять. Подзвонив, відкрили кагебісти. Обшукали, мали жаль, що нічого не знайшли. Ми собі з Калинцем трохи пожартували, випили коньяку. Я сказав, що все-таки погано поета арештовувати. Після обшуку відпровадив Ігоря до машини марки “Волга”. Посадили його між двома кагебістами. Ми побачилися з ним через дев'ять років”.

Із розповідей Богдана Сороки знаємо, що його часто викликали на переслуховування до слідчого відділу КГБ, розташованого на колишній вулиці Миру. Вели розмови у справі Черновола, потім переходили до справи Осадчого, не вірили, що Осадчий не давав йому прочитати свою антирадянську повість “Більмо”, з огляду на те, що там стільки уваги приділено його батькові Сороці Михайлу. Та Богдан вів себе невимушено і до протоколу просто не мали що записати. Митець знав, що на слідстві може чогось не пам'ятати і за це не карається, але за відмову давати покази або не правдиві покази є кримінальна стаття. Та все ж він був спокійний, бо книжку Осадчого давав йому читати Світличний.

Пізніше викликали на допити у справі Калинця. Богдан Сорока згадує: “Слідчий показав мені книжку “Поезії з України” та мої гравюри,

розміщені там. Я сказав, що ілюстрацій не робив, а гравюри – це самостійні твори, зроблені під впливом поезії. Ці твори були представлені на виставках тут і за кордоном як цикл “Фольклорні мотиви”. Найбільше занепокоєння у слідчого викликав вірш “Кам'яні баби”. Він казав, що у тому вірші, в алегоричній формі, Калинець висловлює антирадянські націоналістичні тенденції, порівнює сонце з радянським устроєм, який розпадається в кінці. А кам'яні баби – це ті, які виступили проти радянської влади. Це, зокрема, підтверджено у рецензії, яку написали на цей вірш..

Він довго переживував вірш “Кам'яні баби” Калинця. В кінці сказав, що якби я нарисував радянську зірку проколоту штиком, то це був би явно антирадянський рисунок”.

Богдан Сорока. Кам'яні баби. 1969. Ліногравюра.

Сьогодні вже опубліковані протоколи цих та інших допитів у книжці “Українська поезія під судом КГБ: Кримінальні справи Ірини та Ігоря Калинців”, упорядником якої є Юрій Зайцев³. Справа Богдана Сороки була виділена в окреме провадження, яку згодом закрили через брак доказів. В той час на слідство викликали Романа Петрука і Ярославу Музику, бо їхня графіка також була використана як ілюстрації до поезій Ігоря Калинця (“Підсумовуючи мовчання”, з графікою Петрука, а “Спогад про світ” – серією

³Українська поезія під судом КГБ: Кримінальні справи Ірини та Ігоря Калинців / Упоряд. Ю.Д.Зайцев. – 2-е вид. – Львів: Афіша, 2004. – 572 с.

“Символи Сквороди” – Музики). Як справжній естет поет хотів бачити свою поезію з графікою. Сьогодні відомо, що спочатку збірки поезій Ігоря Калинця через заборону друку в офіційних виданнях готувались як самвидав. Христина Підсаднюк друкувала його вірші на друкарській машинці, а Ярослав Лемик робив фоторепродукції, і все це разом переплітав в збірки поезій і вони ходили самвидавом у вузькому колі близьких та друзів поета. Одну таку книжечку, під назвою “Підсумовуючи мовчання”, перевіз до Німеччини семінарист греко-католицької церкви Петро Миронюк. Він купив десять томиків Лесі Українки, а з одного вирізав текст і вставив туди самвидав.

Та попри життєві колізії та проблеми тих часів, що торкались окремих особистостей, мистецьке життя при тоталітарній системі продовжувалось. Упродовж жовтня-листопада 1972 р. в Картинній галереї проходила виставка, присвячена 50-м роковинам створення радянської держави. На виставку Богдан Сорока подав дві свої ліногравюри: “Кліть піднята на-гора” та “Шахта”. Напередодні відкриття він з Леопольдом Левицьким зайшли подивитися як виглядають роботи на стіні. Це було якраз після огляду експозиції представниками з обкому партії. Вони побачили, що там, де мали бути роботи висіли лише шнурочки.

Восени 1972 р. була організована зустріч молодих художників в обкомі партії. Туди запросили і Богдана Сороку. Із протоколу зборів дізнаємось, що доповідь мав секретар обкому партії по ідеологічній роботі тов. Маланчук. Він розповідав “про злидні довоєнного Львова, про брак культури і писемності. Майже не було газет і журналів. Лише після приходу радянської влади все це появилось. Сьогодні партія активно впливає на хід ідейно-політичного світогляду радянських людей в умовах гострої ідеологічної боротьби, але ми не можемо глибоко проникнути в людські душі, – сказав доповідач, – для цього є мистецтво. І ви, як архітектори людських душ, повинні дістатися туди, куди не можемо ми дістатися”.

Про тодішню зустріч згадує Богдан Сорока: “Мені було дивно, що моїй особі приділена увага. Я був здивований, що перший секретар по ідеології знає мене і хоче щось почути від мене. Я встав і кажу, що приходжу я перед відкриттям виставки, а там, де була моя графіка шнурочки висять. Я їздив на шахту біля Червонограду в

складі творчої групи, яку організувала Спілка. Ми спустилися в забій, робили рисунки. На основі зібраного матеріалу я зробив гравюри і бачу – їх зняли з виставки. Я старався їм пояснити, що поганські боги – це міфологія, казка. Це не релігія. Тоді мені згадали виставку в Нью-Йорку, чому не покаюсь, не даю їм відсіч, цим буржуазним націоналістам, які обливають нас багном, і що хотіли би тут і в пресі почути мою позицію. На що я їм відповів, що я нігде не читав, щоб хтось обливав нас брудом. То кому я маю відповідати? Після цього моя графіка наступних десять років не появлялася на виставках. Кагебісти ж періодично зустрічались зі мною, як вони казали, “для профілактики”.

Ці реальні картини із життя незалежно мислячого художника в умовах тоталітарного суспільства сьогодні ми сприймаємо з відстані часу. Залишатися самим собою незалежно від того, що суспільство, в якому пережито чимало, було далеке від демократії, свободи творчого вираження для деяких його сучасників було справжнім випробуванням. Тільки не для нього. Богдан Сорока ніколи не був членом Спілки художників і ніколи не прагнув ним стати. Мав “щастя” час від часу зустрічатися із представниками органів Держбезпеки, які пропонували йому допомогти вступити у Спілку. На це він, із притаманним йому почуттям гумору, відповідав: “О, я не думав, що за рекомендацією КГБ можна вступити в Спілку!”. Сьогодні, аналізуючи матеріали партзборів Спілки, можна підсумувати, що роль Спілки була у контролі над творчістю, вона давала певні привілеї тим художникам, які виявляли стовідсоткову лояльність до влади (часто благонадійність мусила проявлятися хоча б на словах), за її протекцією виділялись безкоштовні квартири, творчі майстерні, кращі замовлення. Із членів Спілки могли і виключити, як було із львівськими митцями Петром Марковичем, Стефанією Шабатурою та Масютком. Але Богдана Сороку такі речі не спокушали, бо честь і чесність художника по відношенню до творчості були понад усе. Позиція митця, що чітко сформулювалась ще наприкінці 1960-их – поч. 1970-их рр., стала вірною супутницею його творчого життя, вона допомагає йому реалізовувати щораз складніші та відповідальніші проекти і сьогодні – на першому десятку ХХІ ст.